

”I’M ONLY DOING HER A FAVOUR.”

Violence against disabled women and the construction of gender, corporeality and sexuality through the meaning-making of body normativity

DENISE MALMBERG

Keywords

Violence, disability, embodiment, gender, sexuality

Summary

Gendered violence against disabled women is in many aspects a silenced issue both on the political agenda and in feminist research on gendered violence, despite the fact that disabled women are at a higher risk of being assaulted than abled-bodied women. Even if there are parallels between the ways that non-disabled and disabled heterosexual women are experiencing abuse and violence, there are also important differences. In the case of the latter, the abuse does not only occur in private settings by a known perpetrator (e.g. by a partner or a relative), but it also occurs in institutional settings and is perpetrated by professional carers who the disabled woman is expected to be able to trust; the perpetrators are consciously directing the physical as well as the psychological and emotional violence towards the impairment, which makes the abused woman even more vulnerable. Another important feature is the complexity of the different forms of violence, including so-called passive violence.

The article is a critical discussion of the assumed impact of body normativity, which affects not only the societal status (in the margin and in different ways discriminated) but also the gender status (seen as non-gendered “objects”) of disabled women. Therefore the article underlines the important, but in the discussions related to gendered violence often neglected, impact of the cultural representations with focus on gender, corporeality and sexualities associated to being dis/abled in society. The author is critical of the tendency not to integrate non-disabled bodies and gender in the prevailing theories on violence and embodiment, and argues that concepts like normality, bodily limits as well as abjection need to be re-defined.

Denise Malmberg undersöker rådande kroppsteoretiska ideologier och visar, genom att analysera våldets komplexitet, hur kvinnor som tycks obekväma för såväl samhälle som delar av feminismen innebär en kraftfull utmaning av hegemoniska kroppsuppfattningar och kroppsnormativa ideal.

"JAG GÖR HENNE BARA EN TJÄNST."

Betydelsen av kroppsnormativitet i förståelsen av kön, kroppslighet och sexualitet vid våld mot kvinnor med funktionshinder

DENISE MALMBERG

Det är så svårt att veta vad man skall göra för man skäms så, man kan inte säga till sin mamma eller kontaktperson. Alla tjejer borde få hjälp. Folk i vården måste lära sig att se när något har hänt, för det är svårt att beskriva och säga själv. Tänk om de inte tror på mig när jag berättar (Handu 2007: 15).

En ung kvinna återger sin frustration över att inte bli lyssnad till eller inte bli trodd när hon berättar om ett sexuellt övergrepp som hon utsatts för. Hennes upplevelser och känslor kan säkert kännas igen och delas av många unga kvinnor, men dolt i just hennes svåra situation är att hon är funktionshindrad och det är för detta som hon främst känner skam. Det kan relateras till hennes utsatta samhällssituation, som gör henne speciellt sårbar som brottsutsatt, men också till rådande attityder som är associerade till att vara kvinna och funktionshindrad. De senare är aspekter som ofta är förbisedda i diskussionerna omkring och förklaringarna till de brott och övergrepp som begås mot kvinnor med olika funktionsnedsättningar (Malmberg och Färm 2008; NCK 2013) och det är på detta som jag vill sätta fokus i denna artikel.

Trots tydliga indikationer på hög förekomst (se nedan) av våld mot kvinnor

med funktionshinder är detta en osynliggjord fråga både i feministisk våldsforskning och i de politiska diskussionerna kring sexualiserat våld. Jag menar att detta bör diskuteras inte bara utifrån en samhälleligt utsatt position, vilket är det vanliga för att förklara brott och övergrepp mot personer med funktionshinder¹, utan även utifrån de attityder, föreställningar och normer eller de representationer som är rådande i relation till funktionshinder. I artikeln vill jag diskutera hur dessa representationer är baserade på idéer om det av mig formulerade begreppet kroppsnormativitet (Malmberg 2009, 2013) och då med specifikt fokus på skärningspunkten: våld och funktionshinder, kön, kroppslighet och sexualitet. Vilken betydelse har funktionshinder för våldsutsattheten och vilka blir effekterna av de tillskrivna sociala och kulturella representationerna av att vara kvinna och funktionshindrad? Föreliggande artikel skall därför främst ses som ett inlägg i en teoretisk diskussion där begreppet kroppsnormativitet står i fokus i skärningspunkten feministisk våldsforskning och feministisk funktionshinderforskning.

Underlaget för min diskussion bygger på en forskningsstudie, som jag genomförde med Kerstin Färm, där fokus låg på att undersöka hur två centrala myndigheter, polismyndigheten och socialtjänsten, hanterar ärenden och bemöter personer med funktionshinder som är utsatta för eller misstänks vara utsatta för brott och övergrepp (Malmberg och Färm 2008). Studien byggde främst på intervjuer med såväl poliser och utredare som ansvariga inom handikappomsorgen i tre kommuner av olika

storlek i ett större län. Resultaten visade att det förelåg ett betydande behov av fördjupad kunskap, inte minst om brottsbilden och dess koppling till specifika funktionsnedsättningar och kön. Även bristen på dokumentation var påtaglig, vilket gör att det bland annat saknas statistiska underlag. Det blev vidare tydligt att det föreligger en tyst acceptans (Sobsey 1994) av detta våld på politisk nivå. Ett viktigt steg, som jag dock vill framhålla, är 2005 års reviderade sexualbrottslagstiftning. Denna tillkom för att ge ökat skydd åt speciellt utsatta grupper i samhället och omfattade även personer med funktionshinder (se Brottsbalken §6 rörande sexualbrott). Allvarliga fall av exempelvis sexuellt utnyttjande skall rubriceras som våldtäkt, det vill säga den högre graden av brottsrubricering. Detta är en viktig normmarkering från samhällets sida.

Vad som kom att fånga mitt intresse var att fördjupa en diskussion kring betydelsen av attityder i relation till funktionshinder med fokus på kropp, kön och sexualitet och hur dessa attityder är av explicit och implicit vikt för den utsatthet som präglar livsvillkoren för väldigt många personer med funktionshinder. Att detta är en central aspekt i diskussionerna kring att vara funktionshindrad och kvinna förstärktes genom de intervjuer som jag i olika sammanhang gjort med kvinnor med funktionshinder (se till exempel Malmberg 1996, 2002, 2008). Det är även ett tema som ofta diskuteras i studier inom feministisk funktionshinderforskning (se till exempel Garland Thomson 1996, 1997, 2007; Shildrick 1997, 2009), dock utan att

här kopplas till en våldsproblematik. Det ledde mig till att formulera begreppet kroppsnormativitet (Malmberg 2002) som en kritik mot en inte sällan oreflekterad position i diskussioner kring kroppar, kön och våld.

Begrepp och teoretisk utgångspunkt

Min våldsförståelse grundar sig på en bred definition av begreppet. FN fastställde i en deklaration antagen 1993 följande definition:

Varje handling av könsbaserat våld, som resulterar i eller som sannolikt resulterar i fysisk, sexuell eller psykologisk skada eller lidande för kvinnor. I våldet inkluderas hot till följd av sådana handlingar, tvång eller egenmäktigt frihetsberövande oavsett om detta sker i det offentliga eller det privata (min översättning) (FN 1993: artikel 1).²

I denna deklaration markerar FN även att kvinnor med funktionshinder har en ökad utsatthet för våld (se även Nixon 2009: 77-89). Beslutet understryker vidare att det råder en maktobalans mellan gärningsperson och brottsutsatt. Som jag nedan visar kan denna kopplas till den beroendeställning som funktionsnedsättningen genererar till olika stödpersoner. Detta beroende är nödvändigt för att få ett fungerande socialt, materiellt och kulturellt liv. Beroendet kan vara av såväl teknisk som mänsklig hjälp. Det kan handla om alltifrån praktiska göromål, såsom exempelvis att handla och laga mat, göra ärenden och städa, till att få hjälp med att tvätta och klä på sig, duscha och sköta intimhygien. Detta är former av beroende som alltså utnyttjas i våldsammanhang, främst i form av så kallat passivt våld.

Motiveringen till mitt val av en vidare definition av våld är för att markera att brottsutsattheten för kvinnor med funktionshinder visar på ett komplext mönster, där kvinnan vanligen är utsatt för en kombination av fler våldsuttryck än det fysiska och sexuella våldet. Även ekonomiskt, emotionellt, psykiskt och inte minst passivt våld med vilket avses underlåtenhet att ge stöd och hjälp, utgör delar av brottsmönstret. Den bredare våldsförståelsen gäller även sexualiserat våld och innefattar alltifrån våld i nära relationer och våldtäkt, till sexuella hot och trakasserier (Lundgren 2001).

Funktionsnedsättning och funktionshinder är begrepp som är under ständig metodologisk och teoretisk diskussion (Grönvik 2007). Det förra begreppet, som rekommenderas av Socialstyrelsen (2003) och som genom lagändring numera används i diskrimineringslagen (SFS 2008:567) avser vanligen nedsatt fysisk, psykisk eller intellektuell funktionsförmåga och denna kan vara medfödd eller förvärvad exempelvis till följd av sjukdom eller skada. Fokus läggs således i hög grad på

biologiska eller kroppsliga faktorer, liksom på medicinska eller psykologiska förmågor eller diagnoser (för en intressant diskussion av diagnoser, se Johannisson 2009).

Begreppet funktionshinder används för att tydligare understryka att problemen

Att tillskrivas en funktionshindrad kropp är därmed detsamma som att bli bestämd, i negativ mening, som ett objekt i såväl biologiskt, materiellt, socialt som kulturellt hänseende.

ligger på samhällsnivå och inkluderar de sociala, kulturella och materiella processer som formar livssituationen för personer med olika funktionsnedsättningar. I denna text använder jag mig företrädesvis av funktionshinder då jag anser det viktigt att markera att problematiken är en kontextuell samhällsfråga till skillnad från begreppet funktionsnedsättning som mer betonar de individuella aspekterna och reducerar, enligt min mening, problematiken till kroppslig konstitution som i sin tur bygger på ett kroppsnormativt tänkande. Jag har vidare valt att inte fokusera på vissa specifika funktionsnedsättningar och hur brottsmönstret ser ut för dessa, annat än genom vissa exempel, då min avsikt är att hålla den teoretiska diskussionen på en mer generell nivå relaterat till funktionshinder.

Min teoretiska utgångspunkt baseras på att kroppsnormativitet eller en normativ kropps- och könsförståelse placerar kvinnor

med olika funktionsnedsättningar i en utsatt och marginaliserad samhällsposition. Med begreppet kroppsnormativitet vill jag synliggöra hur detta symboliserar en normerande syn på kropp, vilken ligger till grund för den åtskillnad som görs mellan den icke funktionshindrade kroppen (the able body) och den funktionshindrade kroppen (the disabled body). Underliggande är den klassiska modellen för kroppsforståelse som gör skillnad mellan det kroppsliga (body) och "själ" (mind) eller medvetande, där kropp kopplas till immanens och själ/medvetande till transcendens. Rosemarie Garland-Thomson benämner detta för "the ability/disability system" (Garland-Thomson 2004: 76f). Det är också detta system som ligger till grund för kroppsnormativitet. Det är till det senare ledet som de kroppar förs vilka placeras utanför, överskrider eller bryter mot gränserna för det normala. Det är enligt Alexa Schriempf (2001) att ha en kropp som aldrig passar. Att tillskrivas en funktionshindrad kropp är därmed detsamma som att bli bestämd, i negativ mening, som ett objekt i såväl biologiskt, materiellt, socialt som kulturellt hänseende. Det kroppsnormativa perspektivet vidmakthåller därmed, som jag ser det, en förtryckande positionering av att vara funktionshindrad.

Konstitutivt finns i begreppet kroppsnormativitet såväl makt- som könsdimensioner. Makten drar den gräns mot det accepterade som avskiljer det avvikande i en hierarkisk heterosexuell könsordning, där manlig transcendens (själ/medvetande) tillskrivs en suverän subjektstatus utifrån idén om en hel och intakt kroppslighet,

medan den kvinnligt könade kroppen anses intakt eller läckande (Longhurst 2001) och reduceras till objektstatus och immanens. Denna gräns är dock inte tydligt definierad utan flyter, förändras och omdefinieras utifrån kroppsnormativa villkor. Detta skapar en instabilitet och en ambivalens, som förstärker sårbarheten hos de kategorier, och de är i realiteten många, som faller utanför gränsen för det "normala" och som definieras som kroppslig Andrahet (Käll och Björk 2010). Garland Thomson använder för detta annanskap termen *the corporeal otherness*, det vill säga vad som, enligt henne, klassificeras som "matter out of place" (Garland Thomson 1997b: 33f).

Artikels upplägg

Jag inleder med att visa hur brott och övergrepp mot funktionshindrade kvinnor konfigureras empiriskt med fokus på vad som är specifikt för brottsbilden. I det mönster som brottsbilden synliggör är det tydligt att våldet medvetet riktas mot funktionshindret. Därefter belyser jag den utsatta samhällsposition och det beroende, som är en konsekvens av att vara funktionshindrad, och hur detta kan relateras till kroppsnormativitet. Utsattheten och beroendet kan även få rättsliga konsekvenser, vilket jag i det följande stycket lyfter fram, och det innebär att även ur rättssäkerhetssynpunkt kan en person med funktionshinder vara utsatt genom att själva funktionshindret gör personen icke-trovärdig. Bärande för min diskussion är de representationer som jag menar utmärker både utsattheten och beroendet liksom de attribut, vilka är associerade med att vara kvinna och funktionshindrad. I den avslutande delen fokuserar jag på hur dessa representationer bär på normer kring kön och sexualiteter och vilka konsekvenser dessa får i en våldskontext.

Ett komplexare våldsmönster

Det våld som kommer att beskrivas i artikeln har många överensstämmelser med de former av våld som kvinnor utan funktionshinder är utsatta för. En förenande faktor är att våldet, med min utgångspunkt, är ett könsrelaterat strukturellt samhällsproblem. Vad som på ett avgörande plan däremot särskiljer dem är att i det våld som kvinnor med funktionshinder utsätts för, står själva funktionshindret i fokus både rent konkret och även i en symbolisk överförd betydelse – att vara kvinna med funktionshinder. Det är mot funktionshindret som våldsuttrycken, både indirekt och direkt, riktas och förklaras eller snarare bortförklaras. Det är på denna problematik, som jag kommer att lägga tyngdpunkten. Min avsikt är inte att ställa dessa två kategorier eller grupper mot varandra. Det vore att förminska allvaret i problematiken och reducera det till enbart en kvinnorelaterad fråga.

Att vara funktionshindrad innebär att vara i en ökad riskzon att utsättas för brott och övergrepp. Internationella studier har exempelvis visat att kvinnor med funktionshinder

är mellan två och tio gånger mer utsatta för sexualiserat våld än kvinnor utan funktionshinder (Sobsey 1995, 2000; Williams 1995; McCarthy 2000; Morton 2000; Thiara 2012). Även om det finns anmärkningsvärt få svenska och nordiska forskningsstudier på området (se Malmberg och Färm 2008: 34-50; NCK 2013: 11-50), finns det ingen anledning att betvivla att situationen markant skulle skilja sig åt vad gäller svenska förhållanden. Utifrån olika praktikerbaserade undersökningar går det att finna stöd för detta påstående (BRÅ 2007). Återkommande i olika levnadsnivåundersökningar, som genomförs av bland andra Statistiska Centralbyrån, framhålls också att våld mot personer med funktionshinder är ett ökande problem i samhället. I en rikstäckande enkätundersökning om mäns våld mot kvinnor med funktionsnedsättning (Handu 2007), vilken genomfördes med *Slagen Dam* som förebild (Lundgren 2001) och som besvarades av 1063 kvinnor, framkom att fler än en tredjedel hade upplevt sexuella och fysiska former av hot, trakasserier och våld vid ett eller vid flera tillfällen under sin livstid. Lika många kvinnor med funktionshinder uppgav att de redan i tidiga år utsatts för våld och sexuella hot. Flera framhöll att de ofta fått fysiska skador till följd av våldet. Även Synskadades Riksförbund (2007) och Forum – Kvinnor och handikapp har i sina undersökningar visat på en liknande bild (Finndahl 2001). Speciellt sårbara kategorier är kvinnor med psykiska funktionshinder, vilka inte sällan hamnar i gränslandet mellan missbruksvård, psykiatri och handikappomsorg (Bengtsson-Tops 2004),³ liksom kvinnor med intellektuella eller kommunikativa

funktionshinder, vilka kan ha svårigheter att förmedla vad de är utsatta för (Malmberg 2013). Ett allvarligt problem är att våld i samkönade relationer, där en eller båda parter har ett funktionshinder, överhuvudtaget inte finns belyst inom vare sig feministisk våldsforskning eller funktionshinderforskning kring våld.

Vad utmärker då brottsmönstret när våldet är riktat mot kvinnor med funktionshinder? Internationell forskning inom fältet funktionshinder framhåller att utmärkande för det sexuella våldet är att det sker i en kombination med andra brottstyper, antingen parallellt eller, enligt Jennifer Nixon, som ett kontinuum över tid, inte sällan med början i tidiga år (Nixon 2009: 78). Detta stöds också av de ovan refererade svenska undersökningarna. Förutom fysiska, psykiska, och emotionella brott liksom passivt våld (som jag ger exempel på nedan), kan det även röra sig om ekonomiska brott. Ekonomiska brott kan handla om att anhöriga, personal, boendestödjare eller förtroendepersoner använder den funktionshindrades pengar för att köpa alltifrån mat till kapitalvaror för egen räkning, till att ett arv inte fördelas på ett rättvist sätt. En partner kan också helt ta kontrollen över kvinnans ekonomi, inte sällan med hänvisning till att hon inte själv kan eller snarare inte är kapabel att göra det på grund av funktionshindret. Detta skall relateras till en många gånger redan utsatt ekonomisk livssituation. En konsekvens är att detta allvarligt kan försvåra möjligheter att bryta sig ur en våldsrelation, ett problem som jag menar förstärks av att som funktionshindrad kan du vara i behov av ett särskilt boende.

Det sexualiserade våldet omfattar allt ifrån anal, oral och vaginal våldtäkt, grov kvinnofridskränkning till sexuella trakasserier eller nätbaserat sexuellt utnyttjande med en eller flera gärningspersoner. I en undersökning av Jari Kuosmanen och Mikaela Starke (2011) framkommer att kvinnor, och även män, med intellektuella funktionshinder förekommer i pornografiska och prostitutionssammanhang. Här, liksom i nätbaserat sexuellt våld, finns sannolikt ett oerhört stort mörkertal.⁴ Av de undersökningar som gjorts av bland andra Handu (2007) och Synskadades Riksförbund (2007) uppgav närmare hälften av de tillfrågade kvinnorna att en eller flera män, som de *inte* hade en relation med, utan samtycke hade kysst, tafsats eller tagit på dem. Ungefär tio procent uppgav att de blivit våldtagna eller tvingats till sexuellt umgänge, inte sällan under hot eller genom fysiskt våld. I undersökningen *Våga Se* (Finndahl 2001) finns otaliga exempel på sexualiserat våld alltifrån den utvecklingsstörda tonårsflickan som ofredades sexuellt av skolbuschauffören, eller flickan som utnyttjades sexuellt av sin styvfar till den äldre kvinnan med multifunktionshinder som trakasserades och misshandlades av sin make både offentligt och privat. Han motiverade det med att hon "inte var en fullvärdig kvinna längre, utan [...] bara till besvär" (Finndahl 2001: 36).

Andra vanliga former av våld är olaga hot, psykiskt och emotionellt våld i form av nedsättande tillmälen, förolämpningar eller annan kränkande behandling, exempelvis att bli spottad i ansiktet under hånfulla tillmälen (Finndahl 2001; Malmberg och Färm 2008). Även i dessa våldsuttryck, som ofta förenas med fysiskt och sexuellt våld, är funktionshindret i fokus genom att gärningspersonen medvetet markerar och utnyttjar beroendet och hjälplösheten genom så kallat passivt våld, vilket skiljer våldsmönstret från de fall där den brottsutsatta inte har ett funktionshinder. Det kan ta sig uttryck i att om kvinnan är icke-hörande låter gärningspersonen bli att använda teckenspråket och ställer henne därmed utanför gemenskapen. Det kan även röra sig om att med flit försumma att laga eller handla mat, vägra att hämta eller ge medicin, gömma eller flytta undan saker. I undersökningen *Våga se* berättar en kvinna, som är svårt rörelsehindrad, och starkt beroende av makens hjälp, om hur hennes make tillgriper passivt våld.

I badrummet har hon en lift för att sköta hygien. Hennes man kunde i ilska bestraffa henne genom att gå hemifrån och lämna henne hängande i liften under både en och två timmar. Han har också sett till att flytta telefonen utom räckhåll för henne (Finndahl 2001: 28).

Hon är långt ifrån ensam om denna erfarenhet. Den kombineras för många kvinnor inte sällan med sparkar och slag under det att glåporden haglar. Dessa alluderar nästan uteslutande på hur funktionshindret gör kvinnan till en icke

fullvärdig kvinna eller partner, ofta med anspelning på nedsättande attribut.

En annan faktor som karaktäriserar våldsmönstret, är ett bredare spektra av gärningspersoner, vilket också framkom i vår studie. Erfarenheter från kvinnor med funktionshinder visar att våldet inte avgränsas till en partner eller anhörig utan kan utövas av andra personer som de står i ett beroendeförhållande till (Saxton 2001) och för vilka de bör kunna känna förtroende. Det kan röra sig om vårdpersonal, god man eller färdtjänstchaufför, liksom även skol- och arbetskamrater. Ett likaledes vanligt förhållande är att våldet inte är avgränsat till den privata sfären utan även sker i publika miljöer såsom dagligverksamhet, arbetsplatser eller skolan. Det gäller även boendemiljön som ofta utgörs av så kallade gruppboendestäder. Våldets arenor är således lokaliserade till fler miljöer och inte sällan miljöer där den funktionshindrade borde kunna vara skyddad från våld. Det har föranlett en intressant diskussion bland i synnerhet anglosaxiska forskare i syfte att omdefiniera innebörden av begreppet *domestic violence* (Nixon 2009: 78f). Även om detta begrepp inte används inom svensk våldsforskning, utan i stället *våld i nära relationer*, definieras detta våld som att det främst äger rum i privat miljö och av en partner som den brottsutsatta har en relation till (för en kritisk diskussion, se Westerstrand 2010). Detta gäller dock inte för kvinnor med olika funktionsnedsättningar, där alltså våldet även sker utanför hemmet eller boendemiljön och av exempelvis vårdgivare (Saxton 2001).

Vad som är tydligt är att gärnings-

personerna medvetet utnyttjar både det beroende och den utsatthet som det innebär att vara funktionshindrad med små möjligheter att freda sig. När våldet tar sig uttryck i fysisk form riktas slagen medvetet mot den del av kroppen som är funktionshindrad och förvärrar den smärta som funktionshindret redan i sig kan innebära. Gärningspersonen är klar över att funktionsnedsättningen är en sårbar punkt för den brottsutsatta och gör medvetet rörelser eller handlingar som ökar smärtan. Kvinnan kan bli sparkad i magen eller kastad på golvet och trampad på. Om den uppkomna skadan innebär att kvinnan behöver söka sjukvård, förklaras ofta att denna är en följd av själva funktionsnedsättningen till exempel att den synskadade snubblat på eller gått emot något i hemmet fast det i själva verket är gärningspersonen som flyttat på saker. Är hon rullstolsburen kan gärningspersonen knuffa kvinnan ner för en trappa och hävda att det var en olyckshändelse (Radford 2006; Thiara 2011). Implicit läggs därmed skulden för skadan på kvinnan, som inte ansetts ha varit akt-sam trots sin funktionsnedsättning, trots att det enligt min mening är gärningspersonen som medvetet utnyttjat att kvinnan är funktionshindrad.

Gärningspersonernas tillvägagångssätt är oräkneliga och alltså uppenbart riktade mot den utsatthet och det beroende som funktionshindret innebär. Jag menar att det är en tydlig fråga om makt, att använda och att förnedra funktionsnedsättningen och i en förlängning henne själv i syfte att kontrollera och förminska kvinnan. Det är den könade funktionshindrade eller den icke

kroppsnormativa kroppen, som utnyttjas i en medveten våldshandling.

Utsatt livssituation och beroende

Det är på grund av sin kropp som personer med olika funktionsnedsättningar positioneras i samhället genom att den, enligt min mening, inte överensstämmer med rådande kroppsnormativa ideal eftersom kroppen i något avseende fysiskt och/eller mentalt ses som avvikande. Den är också för många en kropp som på grund av funktionsnedsättningen är svår att behärska och kontrollera. Susan Wendell menar att inte kunna kontrollera sin kropp på ett symboliskt plan är en av de mer maktrelaterade betydelseerna av att vara funktionshindrad (1996). Jag menar att det därför är viktigt att sätta de olika formerna av brott och övergrepp i relation till den utsatta livssituation och de begränsningar, främst i form av beroende, som olika funktionsnedsättningar kan innebära.

På ett generellt plan har personer med olika funktionsnedsättningar, trots politiska intentioner, en marginaliserad position i samhället. Att ha en funktionshindrad kropp innebär därmed att möjligheterna till en god levnadsstandard försvåras. Forskning och en rad praktikerbaserade undersökningar har tydligt visat att livsvillkoren genomgående är sämre både ifråga om ekonomi, utbildning och social tillgänglighet. På arbetsmarknaden återfinns personer med olika funktionshinder vanligen i låglöne- och lågstatusarbeten (Handisam 2013). En konsekvens är att många saknar sociala nätverk som kan vara betydelsefulla, inte minst i våldssituationer. Den ekonomiska

och sociala utsattheten är konkreta samhällsproblem, vilken för många innebär en livssituation som präglas av marginalisering och diskriminering. Handu (2005) har i sina levnadsnivåundersökningar tydligt visat att detta för många betyder ett liv i ensamhet och isolering och då ofta i förening med bristande inflytande och maktlöshet. Forskning har visat att dessa faktorer medför ökade risker att utsättas för olika former av brott och övergrepp (Hendey och Pascall 1998).

En viktig aspekt av den samhälleliga utsattheten är det beroende som flertalet funktionshinder vanligen genererar. Som funktionshindrad blir man förvisso van vid att beröras av andra och att alltid behöva hjälp, även med de kroppsliga funktioner som i vår tid ännu har viss aura av tabu associerade till sig. Det kan handla om att behöva en utomståendes hjälpande hand för att kunna ha sex eller att få hjälp med att byta sin mensbinda eller tampong. Cheryl Wade är mycket explicit i sin realistiska beskrivning av situationen:

För att vara rakt på sak [...] vi måste få hjälp att få våra stjärtar tvättade och torkade efter att vi bajsat och kissat (Wade i Siebers 2001: 747, min översättning).

Det betyder att andra personer, alltifrån anhöriga till personal, vilka inte alltid är kända för den funktionshindrade, ständigt måste beröra hennes kropp, även de delar som vanligen betraktas som mer privata. Det betyder att den kroppsliga integritetsgränsen ständigt överskrids. Men den

nödvändiga fysiska närheten till andra personer kan även leda till problem med att hantera maktbalansen mellan vårdgivarens dubbla roll att å ena sidan upprätthålla en professionell relation, och å andra sidan kunna visa förtroende och empati (Sobsey 1994: 401). Inte minst det kroppsliga intima beroendet genererar viktiga frågor kring gränser och hur dessa respekteras, vilket är av central betydelse i en våldskontext. Det är exempelvis svårt att göra en polisanmälan mot den person som den brottsutsatta står i en beroendeställning till, i synnerhet om denna är en anhörig.

Frågan om integritetsgräns rör inte enbart det kroppsliga utan har även en rumslig dimension. Omvårdnaden sker, oavsett former och omfattning, mestadels i boendemiljön som kan vara det egna boendet, hemma hos föräldrar och kanske syskon eller en gruppbostad. Detta medför att det offentliga, som är vårdgivarens arbetsplats, skär över integritetsgränsen för vad som är den funktionshinderades privata område. I en övergreppssituation våldförs inte bara kvinnan utan även hennes personliga rumsliga sfär. En konsekvens kan bli att för den brottsutsatta kan beroendeställningen göra det betydligt svårare att markera ett nej, men alltså även att göra en anmälan. Gärningspersonen, vare sig denne är anhörig eller vårdpersonal, utnyttjar nämligen inte sällan beroendesituationen genom att utöva hot och utpressning (Finn-dahl 2001; Handu 2007; Nixon 2009). Om kvinnan vill göra en anmälan hotas hon med att kontakten bryts eller att hon ska bli lämnad utan hjälp eller vård. Hon kan även avkrävas ett tystnadslofte – att inte

anmäla eller berätta om vad hon är utsatt för. Det förekommer även att hon konkret hindras från eller förbjuds att ta kontakt med familjemedlemmar, vänner eller olika myndigheter för att berätta vad som hänt.

Enligt Anne Finger (1990), feministisk funktionshinderforskare, har till det livsnödvändiga beroendet kommit att attribueras ett slags skambeläggande både för att funktionsnedsättningen kräver ett beroende som i sin tur leder till våld och för att detta beroende gör kvinnan bunden till gärningspersonen, som hon är klar över att hon borde lämna. I likhet med den unga kvinnan i artikeln inledande citat känner den brottsutsatta skam för att hon är funktionshindrad. Ty att vara beroende är inte förenligt med liberala idéer om den fria och självständiga, underförstått, kroppsnormativa individen. Gränsen mellan ett positivt och ett negativt beroende är sannolikt svårdefinierad, men ett beroende får inte, som jag ser det, vara en nödvändig förutsättning för att överhuvudtaget hantera den dagliga tillvaron. Det handlar inte om ett temporärt beroende, som vid exempelvis en övergående skada eller sjukdom. För en person med funktionshinder är det ett tillstånd av ett konstant behov av hjälp. Vad som för en person med funktionshinder är helt självklart, det vill säga att inte klara sig på egen hand utan teknisk och/eller mänsklig assistans, görs därmed till något onaturligt. Det som definieras som ett negativt beroende tycks, enligt Harlan Hahn (1988), locka fram en existentiell och estetisk ångest hos icke funktionshinderade, nämligen att själv drabbas eller "smittas" (Corrin 1999) av en

funktionsoduglig kropp och därmed bli beroende av andra. En konsekvens av detta blir att du som individ görs till det Andra och ställs utanför normen.

Beroendet betyder i flera avseenden att den brottsutsatta alltid är i en underordnad maktposition, vilken medvetet används som en maktstrategi av gärningspersonen för att begå en brottslig handling. Genom olika former av isolering utnyttjar och kränker gärningspersonen funktionsnedsättningen i våldssyfte (Radford 2006). Jag menar att för den enskilde kan beroendet därmed försvåra att både ges och ha auktoritet i det att fokus flyttas från våldkontexten till själva funktionsnedsättningen, som görs till orsak till våldshandlingen. Beroendet, som är till för att öka tryggheten och ge skydd, kan således utgöra själva hotet och förstärka utsattheten för brott och övergrepp.

Andra normer – en fråga om rättsäkerhet

Den utsatta livssituationen, som förstärks av det nödvändiga beroendet, skyddar som framgått inte utan utgör tvärtom en ökad risk för att utsättas för brott och övergrepp. Jag menar att ett hinder för att se detta förhållande delvis kan relateras till att det finns föreställningar om att utsattheten tros skydda personer med olika funktionsnedsättningar från att utsättas för brottsliga handlingar, i synnerhet från sexuella brott eller övergrepp (Handu 2007; Carlsson 2007/08). En annan liknande föreställning kan formuleras som att ingen vill förgripa sig mot någon som genom sitt funktionshinder är sårbar och utsatt. Jag kallar den för en slags "tycka-synd-om" mentalitet. I

synnerhet tros detta "beskyddande" synsätt gälla personer som antingen anförtröts vården av en funktionshindrad eller har någon form av förtroendeposition i samhället såsom god man eller färdtjänstchaufför. Genom sina sociala positioner förutsätts de vara ett skydd för den funktionshindrade att inte utsättas för olika former av våld. Samtidigt är det alltså dessa personer som vanligen är gärningspersonen.

Det finns också föreställningar att personer med intellektuella, kommunikativa och/eller psykiska funktionshinder saknar förmåga att uppleva en brottslig handling vare sig fysiskt eller känslomässigt. Funktionshindrade med exempelvis en utvecklingsstörning förväntas inte alltid kunna skilja på verklighet och fantasi. I likhet med den så kallad "tycka-synd-om" inställningen har föreställningar av dessa slag inneburit att kvinnor med sådana funktionsnedsättningar, som anmält att de utsatts för ett sexuellt övergrepp, inte har blivit trodda (jämför artikelns inledande citat). Det innebär att förminska inte bara allvaret i en brottsituation utan även människovärdet hos en brottsutsatt individ.

Sociologen Astrid Kubis (2001) har visat att det finns ett slags "rättsfria zoner", med vilket hon avser sociala arenor där gängse rättsregler är satta ur funktion, med följden att olika övergrepp ses som mer eller mindre tillåtna. Andra normer och andra människovärden gäller om man är funktionshindrad. Detta framhålls även i flera internationella studier, där det framkommer att det finns en ökad tolerans mot att brott och övergrepp får begås mot personer med funktionshinder (se Cambridge 1993),

vilket även kan få konsekvenser i rättsliga sammanhang. Olika studier har visat att det finns en annan värdeskala när personer med funktionshinder utsätts för brott och övergrepp. Ett uttryck för detta är tendensen att "avkriminalisera" övergrepp genom att använda sig av mildare brottskoder. En våldtäkt kan rubriceras som ett sexuellt övergrepp, uppenbara våldssituationer blir till syskonbråk och en regelrätt stöld eller förskingring beskrivs som att "pengar försvunnit", om de ens uppmärksammas. Följden blir en form av reducering av straffvärdet, som kan medföra en degradering av den kränkning som den enskilda utsatts för. Att beskriva vad som inträffat enligt en förmildrande straffskala innebär både ett "hot" mot den enskildes rättstrygghet och att förminska eller bortse från allvaret i den brottsliga handlingen. Genom att därför uppgradera brottsrubriceringen vid sexualbrott (se ovan) markerar samhället allvaret i att våldsutsatta personer med funktionsnedsättning.

Sårbarheten i en våldskontext för kvinnor med funktionshinder, kan även få andra rättsliga konsekvenser. Genom att brottsutredningar vilar på antaganden om att en brottsutsatt skall kunna både minnas väl och redogöra mer eller mindre detaljerat för vad som hänt för att kunna styrka brott och bevisa uppsåt (Malmberg och Färm 2008), kan det ofta uppstå problem. En utredare formulerade problematiken med följande ord:

[N]är man haft förhör med en person med funktionshinder så har det många gånger varit svårt att få fram detaljer som gör att åklagaren eller domstolen [...] kan styrka brott. För det är ju så att helst ska man minnas exakt och veta till hundra procent vad som har hänt och vem som har gjort vad, var, och vad de har haft på sig och [...] tänker man då att det är en människa med funktionshinder, som har svårt att uppfatta saker och så, då... (Malmberg och Färm 2008: 81).

Olika undersökningar har visat att kognitiva begränsningar och kommunikations-svårigheter kan innebära svårigheter att förstå eller uppfatta när en handling utgör en kränkning av den egna integriteten. Detta kan medföra bristande förmåga att skydda sig själv och sin egendom, men även att förstå att en handling kan vara straffbar. Problematiken kan också för den brottsutsatta handla om att kunna förmedla vad hon har blivit utsatt för (Carlsson 2007/08; Thiara 2012). Vid en intellektuell funktionsnedsättning har det visat sig vara betydligt svårare för den brottsutsatta att överhuvudtaget våga berätta vad som inträffat. En annan faktor av betydelse är att det finns en tendens att den brottsutsatta tar på sig ansvaret för händelsen för att exempelvis skydda gärningspersonen. Hos många finns en inarbetad auktoritetsrespekt som kan ta sig uttryck i att man vill vara alla till

lags. Det kan få till följd att den brottsutsatta ändrar sin berättelse efter den som ställer frågorna. Ett annat problem kan vara svårigheter att dra gränser och säga nej, liksom att i en övergreppssituation reagera med tystnad. Faktorer som dessa kan av exempelvis utredare i en brottsutredning felaktigt misstolkas som att den brottsutsatta "gått med på" övergreppet eller funnit sig i vad som skett i en övergreppssituation. Ansvaret för övergreppet förs då över från gärningspersonen till den brottsutsatta, vilket är ett allvarligt rättsövergrepp.

Hur en brottsutsatt reagerar vid en våldssituation kan även skilja sig åt beroende på arten och graden av funktionsnedsättningen. Detta kan ha betydelse för den rättsliga processen. En fysisk funktionsnedsättning kan exempelvis innebära att den brottsutsatta har möjlighet att ge en detaljerad redogörelse för vad som hänt, men har samtidigt haft begränsad eller ingen möjlighet alls att komma ifrån en våldssituation eller att bjuda fysiskt motstånd mot gärningspersonen. En rullstolsburen kvinna, som jag intervjuat, och som utsattes för en synnerligen svår främlingsvåldtäkt, fick av en utredare frågan varför hon inte försökt fly (Malmberg 2013: 205). Om den brottsutsatta har en intellektuell eller en kommunikativ funktionsnedsättning kan den innebära en begränsad förmåga att förstå, ge uttryck för och förmedla vad som hänt. Funktionsnedsättningen gör att den brottsutsatta inte kan lämna de uppgifter som krävs. För somliga kan det även vid förhör vara ett stort problem att uppfatta flera led i en fråga. Vissa kognitiva funktionsnedsättningar kan innebära svåra problem vad gäller tidsuppfattningen, vilket många gånger är synnerligen centralt i en utredning. Det kan vara vanskligt att minnas i både ett kort och långt tidsperspektiv.

Exemplen kan mångfaldigas. Vad jag vill belysa är att brist på kunskap om och respekt för olika funktionsnedsättnings uttryck och begränsningar, kan leda till att målsägare med funktionshinder inte uppfattas som trovärdiga, särskilt som den betydelse som en specifik funktionsnedsättning kan ha för ansvarsfrågan, inte beaktas med självklarhet. En följd kan bli, som professor Ruth Luckasson (1994) visat, att på grund av deras funktionshinder kan människors intressen kränkas men även att de kan nekas rättslig prövning.

Representationer av kön och sexualitet

Jag har ovan visat att en dominerande, men förbisedd, aspekt av utsattheten för våld vilar på idéer om kroppsnormativitet, vilka även återspeglas i den marginaliserade samhällspositionen. I detta avsnitt vill jag flytta fokus till hur denna kroppsnorm också är könad och sexualiserad, och vad detta innebär i en brottskontext.

Sociala och kulturella representationer kring funktionshinder utmärks vanligen av attribut som bär en prägel av stereotypa och könsbestämmande associationer. Här finns, enligt min mening, tydliga likheter med mer eller mindre pejorativa

attribut, som tillskrivs även andra kategorier av människor vilka etiketterats som "de andra". En funktionshindrad kvinna ses exempelvis som svag, passiv och hjälplös, eller motsatsen aggressiv och krävande, ja till och med dum och ful (Malmberg 1996). Iris Marion Young (1990: 142) har visat hur socialt "abjected groups" konstrueras som just fula vilket leder till känslor av aversion gentemot dessa grupper. Representationerna är tvivelsutan stereotyper men de är samtidigt effektiva maktmedel genom att de för många kvinnor internaliseras i deras identitet som kvinna och funktionshindrad vare sig man avfärdar dem, bjuder motstånd mot dem eller anammar dem. De förstärker bilden av att som kvinna och funktionshindrad vara värdelös och kan ingjuta en låg självkänsla och maktlöshet, vilket utnyttjas i våldsammanhang, som framgår av exemplen ovan.

Att vara och leva i och med en kropp, som inte är förenlig med rådande västerländska kroppsnormativa ideal, innebär för många kvinnor med någon form av funktionsnedsättning att de objektifieras och osynliggörs i samhället. De tillskrivs en status av abjektskap (Kristeva 1982), att vara vare sig subjekt eller objekt, och de fråntas könstillhörighet. Att vara funktionshindrad är således att tillskrivas en kropp, som bedömd efter kroppsnormativa mått, anses vara a-normal. Den görs till problemet. Funktionsnedsättningen sätts i förgrunden och görs till objekt och den objektifierade kroppen transponeras till individen, eller, uttryckt på ett annat sätt, funktionsnedsättningen överordnas kön och underminerar dess betydelse genom

att göras till objekt. Man blir sin funktionsnedsättning eller diagnos, sin polio, sin utvecklingsstörning eller sitt rörelsehinder. Som funktionshindrad kvinna fråntas man därmed ett värde både som människa och som kön; man avkläds sin mänsklighet.

Från ett kroppsnormativt perspektiv ses funktionsnedsättningen, menar jag, som ett konstant läckage som hotar, avslöjar och överskrider den intakta och rena kroppen. Det är en kropp som ständigt bryter mot ordningen. En sådan kropp kan per definition aldrig bli kroppsnormativ och därmed kan inte heller en kvinna med en funktionsnedsättning bli eller vara "kvinna". Hon är per definition inte attraktiv, i begreppets breda innebörd, en stereotyp som jag visat utnyttjas av gärningspersonen för att motivera sin våldshandling. Det får till följd att i könskategori "kvinna" exkluderas, oavsett funktionsnedsättningens uttryck eller form, kvinnor med funktionshinder och möjligheten till att ses som subjekt (Malmberg 2013) och därmed som en kompetent och självständig individ.

Andraheten ges därmed en ytterligare underordnad och marginaliserad könsposition om man är kvinna och funktionshindrad. Andraheten innebär att i en heterosexuell könsmaktordning tillskrivs en funktionshindrad kvinna ett tredje kön underställt både det kvinnliga och det manliga könet (jämför rullstolen som en homogeniserande symbol för att vara funktionshindrad). Garland Thomson (1997a) talar om den funktionsnedsatta kvinnan som en produkt av en begreppsmässig triangulering. Hon menar att som funktionshindrad är en kvinna inte bara

definierad som den binära, underförstått underordnade, motpolen till det manliga könet utan hon utgör samtidigt antitesen till den normativa konfigurationen av att vara kvinna. En kvinna med en funktionshindrad kropp intar därmed vad hon betecknar som en *intragenderposition* (1997a: 288).

Utifrån den kroppsnormativa mallen försätts man som funktionshindrad i en vare-sig-eller position och reduceras till ett *det*, en rullstol, en autism det vill säga till själva funktionsnedsättningen eller hjälpmedlet. Ett förhållande som av gärningspersoner utnyttjas för att motivera och legitimera olika våldshandlingar. Genom att göra i synnerhet kvinnor med funktionshinder till "könlösa" objekt konstrueras av gärningspersonen en falsk "logik": att det inte är en person, en kvinna, som man förgriper sig på, utan ett objekt utan kön.

Ett område, där kvinnor med olika funktionshinder är speciellt utsatta och sårbara, är *sexualitet*. Kvinnor med funktionshinder är associerade med föreställningar att de per definition antingen är asexuella eller översexuella; föreställningar som kan ses i analogi med objekt- och abjektskapet. Att vara funktionshindrad är att per definition tillskrivas avvikande former av sexualitet enligt ett kroppsnormativt synsätt. Enligt Sumi Colligan (2004) är det som om sexualitet är reserverat för heterosexuella, symmetriska och könsspecifika kroppar. Anne Finger (1990) menar att sexualitet är källan till den svåraste smärtan för kvinnor med funktionshinder.

Ifråga om de två formerna av tillskriven

sexualitet förefaller det som om arten av funktionsnedsättningen spelar viss roll: asexualitet associeras oftare med en fysisk funktionsnedsättning, medan över- eller hypersexualitet mer knyts till kvinnor med

Kvinnor med funktionshinder är associerade med föreställningar att de per definition antingen är asexuella eller översexuella.

ett kognitivt eller psykiskt funktionshinder. Gränserna är dock vanligen flytande. Att stämplas som översexuell innebär att tillskrivas en form av promiskuös eller ohämmad och okontrollerad sexualitet (jämför Engwall 2000), medan dess motsats, asexuell, innebär att förnekas sin sexualitet i bemärkelsen att tillskrivas en oförmåga att känna sexuell lust och begär, underförstått att man vare sig vill eller kan ha en sexuell relation med någon. Harlan Hahn beskriver detta som att kvinnor med funktionshinder ses som asexuellt objektifierade (Hahn i Garland Thomson 1997b: 25). Föreställningarna om asexualitet och översexualitet förstärker, i kombination med objektifieringen en infantil syn på att vara kvinna och funktionshindrad. Detta i sin tur innebär att som kvinna fräntas rätten till ett vuxenliv, liksom behovet av sociosexuella relationer och du blir inte sedd som en självklar partner, oavsett din sexuella positionering.

I en våldskontext kan denna asexuellt objektifierande syn leda till att

gärningspersonen kan motivera att den brottsliga handlingen inte kan ses som brottslig utan tvärtom som en välgärning – ”ingen vill ändå ha dig därför gör jag dig en tjänst”. Ravi Thiara (2011, 2012) har i

Gärningspersonen blir i stället en slags omvårdnadshjälte och den brottsutsatta känner skam och en press att stå ut med våldet.

sina undersökningar visat att den asexuella synen lett till att våldsutsatta kvinnor med funktionshinder själva uppfattat att de inte förtjänar en intim relation, vilket även framkommer i undersökningen *Våga Se* (Finndahl 2001). Gärningspersonen blir i stället en slags omvårdnadshjälte (”caring hero”) (Thiara 2011: 764) och den brottsutsatta känner skam och en press att stå ut med våldet eftersom hon skall vara tacksam att någon överhuvudtaget vill ta hand om henne. Underförstått, som funktionshindrad kvinna blir du inte sedd vare sig som hustru, älskarinna eller moder. Du är en icke-kvinna och våldet blir ditt fel och ditt ansvar.

Jag vill även lyfta fram en annan allvarlig konsekvens i synen på sexualitet, nämligen att det inte har ansetts nödvändigt att ge undervisning i frågor som rör kropp och sexualitet, en attityd som först under senare tid har förändrats genom att unga kvinnor, och män, med funktionshinder, alltmer rör sig ute i det offentliga rummet (Löfgren-Månsson 2012). Detta synsätt har inneburit att många än idag kan sakna

ord för till exempel könsorganen eller ha kunskap om vad ett sexuellt samliv innebär. Att inte få kunskap kan leda till att individen fräntas förmågan att förstå var gränsen går när det gäller den egna integriteten och för vad som kan anses vara exempelvis tillåten eller en inte önskvärd beröring. Detta skall också relateras till att beroendet kan innebära ett konstant överskridande av en kroppslig, privat integritetsgräns. Vilka är de sexuella uttryck, som de facto klassificeras som brottsliga, och som inte skall accepteras? Inte minst är detta, som jag visat ovan, en viktig aspekt i samband med brottsutredningar. Saknar den brottsutsatta kvinnan ord för var, och hur, hon utsatts på kroppen, kan det innebära problem till exempel i samband med en brottsutredning, där det vanligen behövs relativt detaljerade uppgifter för att en anmälan skall kunna gå vidare i en rättsprocess.

Det är en självklar rätt att som funktionshindrad och kvinna ha och välja en könsidentitet och att på egna villkor ge uttryck för sin sexualitet, liksom att ses som subjekt. Denna rätt vänds dock i en våldskontext emot en kvinna med funktionshinder: bejakar hon sin sexualitet har hon säkert också gått med på sexualiteten i övergreppssituationen (jämför föreställningen om översexualitet) eller så anses övergreppet inte spela någon roll då hon inte tros ha förmågan att uppfatta handlingen som ett övergrepp eller att hon som tillskriven asexuell saknar förmåga att uppleva en sexuell handling. Det är därför viktigt att synliggöra och beakta betydelsen av olika representationer, i synnerhet

som dessa har en tendens att bli självuppfyllande och påverka bemötande av och uppfattningen om att vara funktionshindrad.

Den dubbla blicken

Det våld som kvinnor med olika funktionsnedsättningar utsätts för har, som påpekats, flera gemensamma drag med våldssituationer för kvinnor utan funktionshinder. Det gäller även för de representationer kring kön, kropp och sexualitet, som är centrala i sammanhanget. Kvinnor generellt möter olika former av sexism, där makt och kontroll är bärande incitament, medan kvinnor med olika funktionsnedsättningar dessutom måste hantera det rådande förtrycket i form av disablism, det vill säga att bli diskriminerad som funktionshindrad. Samtidigt finns det viktiga skillnader i jämförelse med heterosexuellt våld såsom ett mer komplext våldsmönster för kvinnor med funktionshinder, där passivt våld är av bärande betydelse, och ett bredare gärningsspektrum. Detta inkluderar personer för vilka den brottsutsatta på grund av sin funktionsnedsättning bör kunna känna förtroende för, ett förtroende som således utnyttjas och missbrukas. En annan faktor är att våldet, också i nära relationer, kan äga rum även i publika miljöer. Oavsett form och uttryck är det specifika att våldet i både konkret och symbolisk mening är riktat mot det förhållandet att kvinnan är både kvinna och funktionshindrad.

Genom att inte inkludera kvinnor med funktionshinder kan feministisk våldsforskning kritiseras för att i olika avseenden vila på en kroppsnormativ grund. En konsekvens är att kvinnor med funktionshinder antingen exkluderats från eller fått en marginell position i de teoretiska diskussionerna och tolkningarna. I lika hög grad som internationell funktionshinderforskning kring våld har tagit till sig av resultat och forskning från feministisk våldsforskning skulle denna, enligt min mening, kunna fördjupas, nyanseras och ges viktiga synergieffekter (jämför begreppet *domestic violence* ovan). Ett annat exempel är i den aktuella samtyckesdebatten, där vissa typer av intellektuella funktionsnedsättningar gör det svårt att, som jag visat ovan, markera ett nej, men även att funktionsnedsättningen i vissa fall innebär en vilja vara till lags. Detta kan innebära ytterligare problem i rättsligt hänseende. En annan intressant fråga vore, som jag ser det, att relatera betydelser av att vara funktionshindrad till normaliseringsprocessen (Lundgren 1991) genom den utsatthet och det beroende som flera funktionshinder innebär. Hur påverkar detta till exempel själva kontroll- och nedbrytningsprocessen för den brottsutsatta?

En underliggande men samtidigt bidragande faktor till att kvinnor med funktionshinder utsätts för olika former av sexuella brott och övergrepp kan sökas i den påvisade skärningspunkten mellan samhällelig utsatthet och rådande

representationer. Jag menar att konfigurationen av båda dessa kan föras tillbaka till dominerande idéer baserade på kroppsnormalitet, där själva funktionsnedsättningen ställs i förgrunden och görs till problemet och detta beroende på att denna kropp ses som avvikande från idéer om en "normal" kropp. Emellertid vare sig definieras eller ifrågasätts vad en "normal" kropp är, vilket vore det självskrivna, utan den konfigureras utifrån jämförelser för vad som gjorts till dess motsatser eller avvikelser, den annorlunda kroppen eller den a-normala kroppen, det vill säga det kroppsliga annorlundaskapet. Samtidigt ger jämförelserna med den annorlunda kroppen en slags definition eller ram: den normala kroppen är en hel och intakt kropp både fysiskt och mentalt. Enligt detta cirkelresonemang ligger per se att en funktionshindrad kropp är avvikande och objektifieras, eller snarare abjektifieras.

Idéhistorikern Karin Johannisson har visat hur deformerade kroppar förevisades offentligt vid sekelskiftet 1900 som hotfulla motbilder till de kroppsideal, vilka vid den tiden ansågs vara eftersträvansvärda (Johannisson 1994:90f). Även i vår tid visas monster, freaks med skräckblandad förtjusning upp på skilda kulturella scener som exempelvis cirkus, film och science fiction (Garland Thomson 1996, 1997a; Shildrick 2002; Nicholsson 2010). Inom cripteorin (McRuer 2006) har monsterperspektivet använts som ett sätt att utmana, omdefiniera och driva med existerande kulturella representationer, vilka formats på icke-funktionshindrades villkor: att inte bli sedd utifrån hur kroppen är konstituerad. Jag ser det som en intressant väg att implodera betydelsen av kroppsnormalitet. Samtidigt är balansgången svår då "monsterperspektivet" i stället kan få en motsatt effekt och förstärka en redan synnerligen stereotyp syn på att vara kvinna och funktionshindrad. Det går nämligen inte, enligt min mening, att ignorera det förhållandet att många kvinnor med olika funktionshinder internaliserat bilden av att de på grund av sina kroppar per definition inte duger eller räcker till. Det är för somliga ett trauma som förstärks i en våldskontext, då våldsuttrycken fokuseras på den abjekta kroppen.

Att leva med en funktionsnedsättning innebär för många olika begränsningar och beroenden. Kroppen spelar roll och medför att man i vissa avseenden är annorlunda. Detta är aspekter som inte får förbises eller ignoreras, men den gör inte en individ mindre värd. Funktionshindret är i olika grad en integrerad del i identitetsprocessen, men det är *inte* identiteten. Det är enligt min mening en given utgångspunkt att se kvinnor med olika funktionsnedsättningar som kvinnliga subjekt, vilka lever, arbetar och älskar i ständig gemenskap med både funktionshindrade och icke funktionshindrade personer, och samtidigt se på vilka sätt funktionshindret spelar roll för utsattheten för våld.

Det är därför viktigt att ställa sig frågan vad normen kring funktionshindrade

kroppar står för och vilka konsekvenser denna norm medför. Den måste göras inkluderande genom att se och bekräfta kvinnor med funktionshinder som könade subjekt. Det innebär samtidigt en kritisk omdefiniering av rådande kroppsteoretiska ideologier och ett ifrågasättande av begrepp såsom normalitet, beroende, kroppsliga gränser och människovärde. Det finns skäl att även ifrågasätta idéer om läckande kroppar som avvikande, som objekt, och att göra kopplingar mellan funktionshinder och monster, genom att dessa vidmakthåller ett kroppsnormativt makttänkande.

Detta ger vidare möjligheter till en omtolkning av stereotypa könsattribut som etiketteras även kvinnor som är funktionshindrade (Malmberg 2008) – en potential som dock är märkligt frånvarande inte minst inom feministisk teoribildning. Kvinnor som tycks obekväma för både samhället och delar av feminismen - oavsett om de exempelvis sitter i rullstol, lever med en synskada eller har en intellektuell funktionsnedsättning, ingår äktenskap, får barn, har sex, lever i bisexuella eller lesbiska relationer och investerar i attraktivitet – innebär samtidigt en viktig och kraftfull utmaning av dominerande kroppsuppfattningar och därmed den rådande innebörden av kroppsnormativitet.

Noter

- 1 Idag uppskattas att mellan tio och femton procent av den vuxna befolkningen har en eller flera diagnoser som räknas som funktionshinder (Statistiska centralbyrån 2003). Det betyder omkring 1,3 miljoner vuxna män och kvinnor. Sannolikt är antalet underskattat då det är svårt att få mer exakta iffror utifrån art och grad av funktionsnedsättningen, liksom att det inte är ovanligt att en individ kan utveckla flera former av funktionshinder under sin livstid. Dessutom innefattas inte barn i statistiken, vilka är en om möjligt ännu mer osynliggjord brottsutsatt grupp.
- 2 Även FN:s resolution, *Convention on the Rights of Person with Disabilities* (CRPD) (2006), slår fast att kvinnor och flickor med funktionshinder är utsatta för flerfaldig diskriminering och att åtgärder skall vidtas för att säkerställa att de erhåller alla mänskliga rättigheter och grundläggande friheter. Sverige ratificerade denna konvention 2008.
- 3 Av de 1382 kvinnor, som besvarade enkäten, uppgav motsvarande 70 procent att de utsatts för sexuella övergrepp och flera angav att det förelåg ett direkt samband mellan våldet och deras funktionshinder (jämför Elman 2005).
- 4 Enligt organisationen *ECPAT* (2015) förekommer unga pojkar och flickor med exempelvis utvecklingsstörning i denna typ av material på nätet. Ungdomar kan uppmanas att fotografera sig med mobilen och att skicka bilden "endast" till mottagaren. Bilden läggs sedan ut på en barnpornografisk sida.

Referenser

- BRÅ (2007) *Våld mot personer med funktionshinder*. Rapport 2007:26. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Cambridge, Paul (1993) "The First Hit: A Case Study of the Physical Abuse of People with Learning Disabilities and Challenging Behaviours in Residential Services", *Disability & Society* 8(3): 285-308.
- Carlsson, Barbro (2007/08) "Myter" i personalens åtgärder vid misstankar om övergrepp mot vuxna personer med utvecklingsstörning och/eller autismspektrumstörning. Opublicerat stencilmaterial från Rådgivningsgruppen kring utvecklingsstörning och övergrepp Polisområde Mellersta Skåne. Lund.
- Colligan, Sumi (2004) "Why the Intersexed Shouldn't be fixed? Insights from Queer Theory and Disability Studies", s. 45-60 i Smith, Bonnie och Hutchinson, Beth (red) *Gendering Disability*. New Brunswick, New Jersey, and London: Rutgers University Press.
- Corrin, Chris (1999) *Feminist Perspectives on Politics*. London: Longman.
- ECPAT (2015) *ECPAT Hotline* för rapportering av misstänkt barnpornografi. <http://www.ecpathotline.se/> [5 februari 2015].
- Elman, Amy (2005) *Confronting the Sexual Abuse of Women with Disabilities*. Harrisburg, PA: National Resource Center of Domestic Violence.
- Engwall, Kristina (2000) *Asociala och imbecilla. Kvinnorna på Västra Mark 1931-1967*. Örebro Studies in History 1. Örebro: Universitetsbiblioteket.
- Finger, Anne (1990) *Past Due: A Story of Disability, Pregnancy and Birth*. Seattle: Seal Press.
- Finndahl, Kerstin (2001) *Våga Se. En studie om förekomsten av våld mot kvinnor med funktionshinder*. Stockholm: Forum - Kvinnor och handikapp.
- FN (1993) *Declaration on the Elimination of Violence against Women*. A/RES/48/104. <http://www.un.org/documents/ga/res/48/a48r104.htm> [7 februari 2015].
- FN (2006) *Convention on the Rights of Person with Disabilities (CRPD)*. <http://www.un.org/disabilities/documents/convention/convoptprot-e.pdf> [5 februari 2015].
- Garland Thomsson, Rosemarie (red) (1996) *Freakery: Cultural Spectacles of the Extraordinary Body*. New York och London: New York University Press.
- Garland Thomson, Rosemarie (1997a) "Feminist Theory, the Body, and the Disabled Figure", s. 280-292 i Davis, Lennard (red) *The Disability Studies*. London och New York: Routledge.
- Garland Thomson, Rosemarie (1997b) *Extraordinary Bodies. Figuring Physical Disability in American Culture and Literature*. New York: Columbia. University Press.
- Garland-Thomson, Rosemarie (2004) "Integrating Disability: Transforming Feminist Theory", s. 73-106 i Smith, Bonnie och Hutchinson, Beth (red) *Gendering Disability*.
- Grönvik, Lars (2007) *Definitions of Disabilities in Social Sciences. Methodological Perspectives*. Uppsala: Uppsala Acta Universitatis Upsaliensis.
- Hahn, Harlan (1988) "Can Disability be Beautiful?", *Social Policy* 18: 26-31.
- Handisam (2013) *Hur är läget 2013? En uppföljning av funktionshinderpolitiken. Rapport*. Stockholm: Handisam.
- Handu (2005) *Levnadsnivåundersökning 2005. En rapport om levnadsnivån för rörelsehindrade, hörselskadade, döva och synskadade personer*. Stockholm: Utredningsinstitutet Handu AB.

- Handu (2007) *Mäns våld mot kvinnor med funktionsnedsättning*. Stockholm: Utredningsinstitutet Handu AB.
- Hendey, Nicola och Pascall, Gillian (1998) "Gender Violence and the Threat of Violence", *Disability & Society* 13(3): 415-427.
- Johannisson, Karin (1994) *Den mörka kontinenten. Kvinnan, medicinen och fin-de siècle*. Stockholm: Norstedts förlag.
- Johannisson, Karin (2009) *Melankoliska rum. Om ångest, leda och sårbarhet. I förfluten tid och nutid*. Stockholm: Albert Bonniers förlag.
- Kousmanen, Jari och Starke, Mikaela (2011) "Identifying the Invisible: The Experiences of Prostitution Among Persons with Intellectual Disabilities. Implications for Social Work", *The Journal of Social Work* 13(2): 123-140.
- Kristeva, Julia (1982) *Powers of Horror: An Essay on Abjection*. Leon S. Roudiez (övers.). New York: Columbia University Press.
- Kubis, Astrid (2001) "Gruppbostaden - en rättsfri zon?", *Handikappforskning pågår* 10(1): 2-3.
- Käll, Lisa och Björk Ulrika (2010) *Kön och Andrahet: Tolv essäer i feministisk filosofi*. Göteborg: Daidalos.
- Longhurst, Robyn (2001) *Bodies. Exploring Fluid Boundaries*. London: Routledge.
- Luckasson, Ruth (1992) "People with Mental Retardation as Victims of Crime". Conley, Ronald W., Luckasson, Ruth och Bouthilet, George N., *The Criminal Justice System and Mental Retardation. Defendants and Victims*. Baltimore: Brookes Publishing.
- Lundgren, Eva (2004) *Våldets normaliseringsprocess*. Stockholm: Riksförbundet för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige (ROKS).
- Lundgren, Eva, Heimer, Gun, Westerstrand, Jenny och Kalliokoski, Anne-Marie (2001) *Slagen Dam. Mäns våld kvinnor i jämställda Sverige - en omfattningsundersökning*. Brotts- offermyndigheten och Uppsala universitet.
- Löfgren-Mårtensson, Lotta (2013) "'Hip to be crip?': Om cripteori, sexualitet och personer med intellektuell funktionsnedsättning", *Lambda Nordica* 17(1-2): 53-76.
- McCarthy, Michelle (2000) "Consent, Abuse and Choices: Women with Intellectual Disabilities and Sexuality", s. 132-159 i Traustadóttir, Ragnveig och Johnson, Kelley (red) *Women with Intellectual Disabilities. Finding a Place in the World*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- McRuer, Robert (2006) *Crip Theory: Cultural Signs of Queerness and Disability*. New York och London: New York University Press.
- Malmberg, Denise (1996) "Höga klackar och rullstol. En könsteoretisk studie av kvinnor med livslångt funktionshinder", *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 3-4: 19-30.
- Malmberg, Denise (2002) "Kvinna, kropp och sexualitet", *HumaNetten* 2002:10, Institutionen för humaniora, Växjö universitet.
- Malmberg, Denise (2008) "The Female Body as Seen From the Perspective of Body-normativity", s. 101-122 i Jones, Kathleen B. och Karlsson, Gunnel (red), *Gender and the Interest of Love. Essays in Honour of Anna G. Jónasdóttir*. Centrum för feministiska samhällsstudier 8, Örebro universitet.
- Malmberg Denise (2012) "'To be Cocky is to Challenge the Norm': The Impact of Body-normativity on Physical Attraction in Relation to Being Disabled", *Lambda Nordica* 17(1-2): 194-216.
- Malmberg, Denise (2013) "Våld mot kvinnor med intellektuellt funktionshinder", s. 51-74

i *Rapport. Våld mot kvinnor med funktionsnedsättning*. Nationellt Centrum för Kvinnofrid: Uppsala universitet.

Malmberg, Denise och Färm, Kerstin (2008) *Dolda brottsoffer. Polismyndighetens och socialtjänstens hantering av brott och övergrepp mot personer med funktionshinder*. Centrum för genusvetenskap, Uppsala universitet.

Morton, Missy (2000) "Unhappy Families: Violence in the Lives of Girls and Women", s. 63-69 i Traustadóttir, Ragnveig och Johnson, Kelley (red) *Women with Intellectual Disabilities. Finding a Place in the World*. London: Jessica Kingsley Publishers.

NCK (2013) *Rapport. Våld mot kvinnor med funktionsnedsättning*. Nationellt Centrum för kvinnofrid: Uppsala universitet.

Nixon, Jennifer (2009) "Domestic Violence and Women with Disabilities: Locating the Issue on the Periphery of Social Movements", *Disability & Society* 24(1): 77-89.

Radford, Jill, Harne, Lynne och Trotter, Joy (2006) "Disabled Women and Domestic Violence as Violent Crime", *Practice: Social Work in Action* 18(4): 233-246.

Richardson, Niall (2010) *Transgressive Bodies. Representations in Film and Popular Culture*. Farnham: Ashgate.

Saxton, Marsha, Curry, Mary Ann, Powers, Laurie E., Maley, Susan, Eckels, Karyk och Gross Jacqueline (2001) "Bring my Scooter so I can Leave You", *Violence Against Women* 7(4): 393-417.

Schriempf, Alexa (2001) "(Re)fusing the Amputated Body: An Interactionist Bridge for Feminism and Disability", *Hypatia* 16(4): 53-79.

SFS (2008:567) *Diskrimineringslag*. http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/Diskrimineringslag-2008567_sfs-2008-567/ [2 februari 2014].

Shildrick, Margrit (2002) *Embodying the Monster*. London: Sage.

Shildrick, Margrit (2009) *Dangerous Discourses of Disability, Subjectivity and Sexuality*. London: Palgrave Macmillan.

Siebers, Tobin (2001) "Disability in Theory: From Social Constructionism to the New Realism of the Body", *American Literary History* 13(4): 737-754.

Sobsey, Richard (1994) *Violence and Abuse in the Lives of People with Disabilities: The End of Silent Acceptance* Baltimore: Brookes Publishing.

Sobsey, Richard (2000) "Faces of Violence Against Women with Developmental Disabilities", *Impact* 13(3): 2-3, 25.

Socialstyrelsen (2003) *Klassifikation av funktionstillstånd, funktionshinder och hälsa - ICF 2003*.

Statistiska centralbyrån (2003) *Funktionshindrade 1988-1999*. Stockholm: Statistiska centralbyrån.

Synskadades riksförbund (2007) *Mäns våld mot kvinnor med funktionshinder*. www.sfr.se/rapporter [13 februari 2015].

Thiara, Ravi, Hague, Gill och Mullender, Audrey (2011) "Losing Out on Both Counts: Disabled Women and Domestic Violence", *Disability & Society* 26(6): 757-771.

Thiara, Ravi, Hague, Gill, Bashall, Ruth, Ellis, Brenda och Mullender, Audrey (2012) *Disabled Women and Domestic Violence. Responding to the Experiences of Survivors*. London och Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.

UN (1993) *United Nations Resolution A/RES/48/104*. United Nations General Assembly.

Wendell, Susan (1996) *The Rejected Body: Feminist Philosophical Reflections on Disability*. New York: Routledge.

Westerstrand, Jenny (2010) "Kung slår dam - våldsforskningsmetodologi i ett våldsamt jämställt Sverige", *Sociologisk forskning* 47(3): 5-24.

Williams, Christoffer (1995) *Invisible Victims - Crime and Abuse against People with Learning Difficulties*. London och Bristol: Jessica Kingsley Publishers.

Young, Iris Marion (1990) "The Scaling of Bodies and the Politics of Identity", Young, Iris Marion, *Justice and the Politics of Difference*. Princeton: University Press.

Nyckelord

Våld, funktionshinder, kön, kroppslighet, sexualitet

Denise Malmberg

Uppsala universitet

Box 527

751 20 Uppsala

E-post: denise.malmberg@gender.uu.se